

1. שמות פרק לב

(א) וַיֵּרָא הָעָם כִּי־בָשָׁשׁ מִשָּׂה לַרְדֵּת מִן־הַקֶּהַר וַיִּקְהֵל הָעָם עַל־אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּמָה עֲשֵׂה־לָּנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכּוּ לִפְנֵינוּ כִּי־זָהָה מִשָּׂה הַאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלְנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יַדְעֵנוּ מִה־הֵיכָּה לֹא:

(ב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶהֱרֹן פָּרְקוּ נְזָמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנוֹכַח וּבְנִתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי:

(ג) וַיִּתְּפְרְקוּ כָל־הָעָם אֶת־נְזָמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אֶהֱרֹן:

(ד) וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּצַּר אֹתוֹ בַּחֲרֹט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מִסַּכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלָה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלְוֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

(ה) וַיֵּרָא אֶהֱרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לִפְנֵי וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וַיֹּאמֶר תֵּג לִיקָח מִסַּר:

(ו) וַיִּשְׁלִימוּ מִמִּסְחָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגְשׂוּ שְׁלָמִים וַיִּשָּׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׂלוֹ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק: פ

(ז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּרְדֹּד כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הָעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

(ח) קָרוּ מִהֵרָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסַּכָּה וַיִּשְׁתַּחֲוּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לֹו וַיֹּאמְרוּ אֵלָה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלְוֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

(ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם־קִשְׁי־הָעָרֶף הוּא:

(י) וְעַתָּה הִנֵּיחָה לִי וַיִּסְרֵאֲפִי בָהֶם וְאָכְלָם וְאָעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדֹל:

(יא) וַיִּתֵּל מֹשֶׁה אֶת־פָּנָיו יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמָה יִקְוֶן יִסְרָה אֶפְרָיִם בְּעַמָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּכֶסֶם גְּדֹל וּבְגֵד־קִזְקָה:

2. ספר הכוזרי מאמר א אות צז

צז. אמר החבר: כי האומות כלם בזמן ההוא היו עובדים צורות, ואלו היו הפילוסופים מביאים מופת על היחוד ועל האלהות לא היו עומדים מבלי צורה שמכוונים אליה ואומרים להמונם, כי הצורה הזאת ידבק בה ענין אלהי וכי היא מיוחדת בדבר מופלא נכרי. ומהם מי שמיחס זה אל האלהים, כאשר אנחנו עושים היום במקומות המכובדים אצלנו, עד שאנו מתברכים בהם ובעפרם ואבניהם, ומהם מי שמיחס אותם אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה, ולא היו מסכימים ההמון על תורה אחת אלא בצורה מורגשה שמכוונים אליה. והיו בני ישראל מצפים למה שייעד אותם משה שיוריד להם ענין מאת ה' שיראו אותו ויקבילוהו כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים, אשר היו מביטים אליו ומקבילים ומגדלים אותו ומשתחיים נכחו לאלהים. וכן היו מקבילים עמוד הענן אשר היה יורד על משה בדבר אתו האלהים והיו עומדים בני ישראל ומשתחיים נכחו לאלהים. וכאשר שמעו העם דברי עשרת הדברים ועלה משה אל ההר להוריד להם הלוחות כתובים ולעשות להם ארון להיות להם דבר נראה שיכונו נגדו, שבו הברית לאלהים והבריאה הרבנית, ר"ל הלוחות, זולת מה שדבק בארון מהענן והכבוד ומה שנראה בעבורו מהמופתים, ונשאר העם מצפים לרדת משה והם על ענינם לא שנו תארם ועדים ובגדיהם, אשר עמדו בהם יום מעמד הר סיני אך נשאר בתכונתם ממתנינים למשה לעתים, ובושש מהם ארבעים יום והוא לא לקח צידה ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, אז גברה המחשבה הרעה על קצת ההמון ההוא הגדול והתחילו המון העם להחלק מחלדות ומרבים העצות והמחשבות עד שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש יכונו נגדו כשאר האומות, מבלי שיכחשו באלהות מוציאים ממצרים אבל שיהיה מונח להם להקביל אליו, כשיספרו נפלאות אלהיהם, כאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלהים שם, וכאשר אנחנו עושים בשמים ובכל דבר שאנו יודעים שתנועתו אמנם היא בחפץ האלהים מבלי מקרה ולא רצון אדם ולא טבע. וחטאתם היה בציור אשר נאסר עליהם ושיחסו ענין אלהי אל מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים. ויש להם התנצלות במה שקדם מהמחלוקת ביניהם, ולא הגיעו עובדיו אל שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף שהיו. אבל

התנצלות הגדולים שסייעו בעשותו היה בעבור שיראה הממרה מהמאמין כדי להרוג הממרה העובד אותו, ונחשב להם לעון מפני שהוציאו המרי מן הכח והמצפון אל גבול המעשה, ולא היה העון ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאים ממצרים אך היה מרי לקצת מצותיו כי הוא יתברך הזהיר מן הצורות, והם עשו צורה, והיה להם להמתין, שלא יקבעו לעצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו ומזבח וקרבות. וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החוזים והאצטגנינים, חשבו שהיו פעולותם הסבריות קרובות מן המעשים האמתיים, והיה ענינם בזה כענין הכסיל, אשר זכרנו, שנכנס בחנות הרופא והמית האנשים, אשר היו מועילים ברפואות ההם קודם לכן, עם שלא היתה כונת העם לצאת מעבודת האלהים, אך היו חושבים שהם משתדלים בעבודה, ועל כן באו אל אהרן, ואהרן חפץ לגלות מצפונם, ועל כן סייע בעשותו ונאשם בהוצאתו מרים מן הכח אל המעשה. והדבר ההוא הוא מרוחק ומגונה אצלנו, מפני שאין בזמן הזה צורות נעבדות ברוב האומות, והיה קל בזמן ההוא, מפני שהיו עושים כל האומות צורות לעבוד אותם, ואלו היתה חטאתם שעשו בית ברצונם לעבודה, לכונן אליו ולהקריב בו הקרבות, ולכבדו לא היה דבר גדול בעינינו, מפני מה שאנחנו נוהגים בו היום, מעשות בתים בבחירתנו וגדלנו להם והתברכנו בהם, ואפשר שנאמר שהשכינה חלה בהם ומלאכים חונים סביבותיהם, ולזלא הצורך להתחברות קהלנו, היה הדבר הזה נכרי, כאשר היה בימי המלכים, שהיו מוחים באנשים משתדלים, שהיו עושים בתים לעבודה, היו נקראים במות, והיו חסידי המלכים הורסין אותם, כדי שלא יגדלו זולתי הבית אשר בחר בו האלהים והתכונה אשר צוה בה. ולא היה דבר נכרי בצורות, אשר צוה הוא בהם מהכרובים. ועם כל זה נעשו האנשים אשר עבדו העגל ביום ההוא והרגום, והיה מספר כלם שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף, ולא פסק המן לרדת למזונם, והענן לסוכך עליהם ועמוד האש להנחותם, והנבואה מתמדת ונוספת ביניהם, ולא נעדר מהם דבר מכל אשר נתן להם זולת שתי הלוחות, אשר שברם משה, והתפלל להשיבם והושבו להם וכופר להם העון ההוא.

3. פרקי דרבי אליעזר פרק מה

רבי שמעון בן יוחאי אומר קְשֵׁנְגְלָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה מִתּוֹךְ הַפְּנֵה שְׁלַחוּ לְמִצְרַיִם. אָמַר מִשָּׁה לְפָנֶי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּן כָּל הַעוֹלָמִים הַשְּׁבַעָה לִי שְׁכַל מַה שְׁאֲנִי מִבְּקֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶתְּהָ עוֹשָׂה, שְׁלֵא אֲדַבֵּר דְּבַר לְפָנֶי פְּרַעַה וְלֹא תַעֲשֶׂה וְיִהְיֶה גְּנֵי. וְנִשְׁבַּע לִי שְׁכַל מַה שְׁהוּא מִבְּקֵשׁ הוּא עוֹשָׂה, חוּץ מִשְׁנֵי דְבָרִים, מִלְּהַכְנִס בְּאַרְץ, וּמִיּוֹם הַמֶּנֶת. וּמִנֵּן שְׁנִשְׁבַּע לוֹ, שְׁנִנְאָמַר [בראשית כב, טז] בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאָם ה'. וְכִשְׁקָבְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַדְּבָרוֹת, לְאַחַר אַרְבָּעִים יוֹם שְׁכַחוּ אֶת אֱלֹהֵיהֶם, וְאָמְרוּ לְאַהֲרֹן, הַמִּצְרַיִם הֵיוּ נוֹשְׂאִין אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְהֵיוּ מְשׁוֹרְרִים וּמְזַמְרִים לְפָנֶי נְרוֹאִין אוֹתוֹ לְפָנֵיהֶם, עָשָׂה לָנוּ אֱלֹהִים כְּאֵלֵי מִצְרַיִם וְנִרְאָה אוֹתוֹ לְפָנֵינוּ, שְׁנִנְאָמַר [שמות לב, א] וַיֹּאמְרוּ לוֹ קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים וְגו'. הִלְכּוּ לָהֶם אֶצֶל חֲבָרֵי שֵׁל מִשָּׁה, אַהֲרֹן וְחֹזֵר בֶּן אַחֲוֹתוֹ. וּמִנֵּן שְׁהִיָּה חוֹר בֶּן אַחֲוֹתוֹ, שְׁנִנְאָמַר [דברי הימים א, ב, יט] וַתִּמַּת עֲזוֹבָה וַיִּקַּח לוֹ כֶּלֶב אֶת אֶפְרַת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת חוֹר. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָה שֵׁל מְרִים אֶפְרַת. בַּת פְּלִטִינִי בַת מַלְכִים מְגֹדֹלִי הַדּוֹר, שְׁכַל נְשִׂיא וְגֹדֹל שְׁעַמְד בְּיִשְׂרָאֵל נִקְרָא שְׁמֹו אֶפְרַת, שְׁנִנְאָמַר [מ"א יא, כו] וַרְבַּעַם בֶּן נָבֵט אֶפְרַתִּי, וְדוֹד בֶּן אִישׁ אֶפְרַתִּי [ש"א יז, יב]. וְכִי אֶפְרַתִּי הִיָּה, וְהָלָא מִשְׁבֵּט יְהוּדָה הִיָּה. אֲלֵא בֶּן פְּלִטִינִי בֶּן מַלְכִים, מְגֹדֹלִי הַדּוֹר הִיָּה. וְלִפִּי שְׁהִיָּה חוֹר מִשְׁבֵּט יְהוּדָה וּמְגֹדֹלִי הַדּוֹר, הַתְּחִיל מוֹכִיִם לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרִים קְשִׁים. וְהַבְּזוּיִים שְׁבִיִּשְׂרָאֵל עָמְדוּ עֲלָיו וְהִרְגוּהוּ. וְרָאָה אַהֲרֹן לְחוֹר שְׁנִנְאָמַר, וּבְנֵה מִזְבֵּחַ, שְׁנִנְאָמַר [שמות לב, ה] וַיֵּרָא אַהֲרֹן. מַה רָאָה, שְׁנִנְאָמַר חוֹר בֶּן אַחֲוֹתוֹ. וּבְנֵה מִזְבֵּחַ,

4. רמב"ן שמות פרק לב פסוק א

(א) אשר ילכו לפנינו - אלוהות הרבה אוו להם. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים, והיה מורה לנו הדרך נעלה בה, לא ידענו מה היה לו, עתה צריכין לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו. לשון רש"י. ואין לשונו מכוון. אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת נכון ענין העגל ומחשבת עושיו, כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים, ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים, ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד, כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו, לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא. אבל היו מבקשין משה אחר, אמרו, משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו המסעים ע"פ ה' ביד משה (במדבר ט כג), הנה אבד ממנו. נעשה לנו משה אחר שיוורה הדרך לפנינו ע"פ ה' בידו. וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו, לא האל אשר העלם, כי יצטרכו לאיש אלהים. וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה (להלן פסוק כא), והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו', ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש (להלן פסוקים כג כד). והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני (להלן פסוק כב), והוא כמוסיף על חטאתו פשע, שאומר כי הם בקשו ממנו עבודה זרה ועשאה להם בידיו, ולמה לא יחר אפו, ומה חטאה גדולה מזו:

אבל הענין כמו שאמרתי, שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה, וקבלו עבודת אלהותו עליהם, אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם. וזהו התנצלותו של אהרן, טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדני, שלא ידעו מה היה לך, ואם תשוב אם לא, ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמיהם, ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריו כבראשונה. וכן היה הדבר, כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים, ולא היה מהם חולק עליו כלל. וכן תראה שלא הוכיחם, ולא אמר להם כלום, אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברחו ממנו, והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מאנו כלל. אלו היה להם לאלהים, אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש, הן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו:

5 אבן עזרא שמות פרק לב

אמר אברהם המחר. צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מהקדמונים שאמרו, שנהרג חור, והנה אהרן פחד. ויש מי שאומר, כי פחד על ישראל, אם יהרגוהו, שהשם ימיתם כולם. ועל דרך הפשט, אם מעשה העגל ע"ג, למה פחד אהרן שיהרג, והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל, שלא הגיע מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם. והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם (דניאל ג, כג). ואיך יעשה אהרן פסל, שהמעשה קשה מהשתחוויה. והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל, ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה חור טוב ממנו. ואם הוא עשה ע"ג, חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל. והנה משה התפלל בעדו, והעובדים הרגו. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת (ויקרא ט, ב), כי אינו על דבר העגל. כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת. ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב, כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר, וכבר נולד פנחס. ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת (ויקרא ט, ג), והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ג, רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים, כי השם לא יבחר שליח, שידע כי בסופו יעבוד ע"ג. ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואורין לאיש חסידך (דבר' לג, ח). והנה לא הזכיר דבר העגל, רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה, והמה דבר מי מריבה, כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים, כי ישראל רמו אהרן, שעשו דפוס עגל, והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש. וראיתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה (שמות לב, כד). וזה אינו נכון, כי אהרן, איך בחרו השם, אם היה טפוש, שירמוהו פתאים. ועוד, למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות. ואחרים אמרו, אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה. גם זה הבל, כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחר משה. וכן כתוב: והנה אהרן וחור (שמות כד, יד). ואם היה אחר, למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר. גם התפלל בעדו, כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ג בעבור אחרים שלא ימותו. גם אומרים רבים, כי פי' חג לד' מחר, שהעובדים העגל יהיו

נהרגים על יד משה, כי אין משמע דברו, רק אחר שבנה המזבח לפני העגל, צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה, כמו אסרו חג בעבותים (תה' קיח, כז). וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות (שמות לב, ו). ומחשבות הלב אינם מועילות, כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג. וככה האומר: נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר' יג, ז). והמפרש אנכי עשו בכורך (ברא' כז, יט) - אנכי מה שאנכי, אבל עשו הוא בכורך, אינו פשט ולא יצא מחכמת הדבור. ואם ישאל אדם בבי"ד את חבירו, האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך, ואמר אני. לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר. גם ככה דברי דניאל לנבוכדנצר: מרי חלמא לשנאך (דניאל ד, טז) דרך מוסר. ועתה אומר לך, דעת הגאון רב סעדיה. אמר, כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא, על כן בנה מזבח. והקשה על נפשו. אם כן למה התאנף השם בו. והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו. גם זה איננו נכון, כי הוא קרא חג לד' מחר. וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם, ולא יתערב אחר עמו במלת אלהים, שהוא לענינים רבים. ועוד, למה לא הזכיר זה בענותו למשה. כי הוא אומר ואשליכהו באש, ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ג. גם ישראל לא בקשו ע"ג, רק חשבו, שמת משה שהסיעם מים סוף, כאשר פירשתי. כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני, ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל, כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע, כי השם אמר לו, עלה אלי ההרה, ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה. וככה אמרו: אשר ילכו לפנינו (שמות לב, א). ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה, על כן בנה אהרן מזבח לפניו, והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם. וכן עשו כאשר צום. וזו תשובת אהרן, כי נקהלו עליו, וכמו שהודעתך כי כל קהלה ואחריה על היא גנאי, ואם אחריה אל היא לשבח, כמו ויקהלו אל המלך שלמה (מ"א ח, ב). וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא (שמות לב, כב), כי אני לא עשיתי רע להם, כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם, ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב, וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא. וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ג, והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך כרו מהר (שמות לב, ז - ח), כי לא כתוב כל עמך. הלא תראה, כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו, והנה כתוב: חטא ישראל וגם עברו וגו' וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהושע ז, יא). והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז, שאמרו אלה אלהיך ישראל, או היתה כן במזשבתם, לא היו רק שלשת אלפים. והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה. והכלל, כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ג. ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן, כי זה בעבור שהיה הוא הסבה. כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון. וכתוב עליהם לא האמנתם בי (במד' כ, יב), מריתם (שם כז, יד), מעלתם (דבר' לב, נא). וחכמי המזלות אמרו, כי המחברת

(א) הגדולה לשנים העליונים היתה במזל שור. וזה כזב, כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה, והנה שמוהו בחצי השמים:

6 מורה

נבוכים גלב

(ב) r this reason God allowed these kinds of service to continue; He transferred to His service that which had formerly served as a worship of created beings, and of things imaginary and unreal, and commanded us to serve Him in the same manner; viz., to build unto Him a temple; comp. "And they shall make unto me a sanctuary" (Exod. 25:8); to have the altar erected to His name; comp. "An altar of earth thou shalt make unto me" (ibid. 20:21); to offer the sacrifices to Him; comp. "If any man of you bring an offering unto the Lord" (Lev. 1:2), to bow down to Him and to burn incense before Him. He has forbidden to do any of these things to any other being; comp. "He who sacrificeth unto any God, save the Lord only, he shall be utterly destroyed" (Exod. 22:19); "For thou shalt bow down to no other God" (ibid. 34:14). He selected priests for the service in the temple; comp. "And they shall minister unto me in the priest's office" (ibid. 28:41). He made it obligatory that certain gifts, called the gifts of the Levites and the priests, should be assigned to them for their maintenance while they are engaged in the service of the temple and its sacrifices. By this Divine plan it was effected that the traces of idolatry were blotted out, and the truly great principle of our faith, the Existence and Unity of God, was firmly

established; this result was thus obtained without deterring or confusing the minds of the people by the abolition of the service to which they were accustomed and which alone was familiar to them. I know that you will at first thought reject this idea and find it strange; you will put the following question to me in your heart: How can we suppose that Divine commandments, prohibitions, and important acts, which are fully explained, and for which certain seasons are fixed, should not have been commanded for their own sake, but only for the sake of some other thing: as if they were only the means which He employed for His primary object? What prevented Him from making His primary object a direct commandment to us, and to give us the capacity of obeying it? Those precepts which in your opinion are only the means and not the object would then have been unnecessary. Hear my answer, which will cure your heart of this disease and will show you the truth of that which I have pointed out to you. There occurs in the Law a passage which contains exactly the same idea; it is the following: "God led them not through the way of the land of the Philistines, although that was near; for God said, Lest peradventure the people repent when they see war, and they return to Egypt; but God led the people about, through the way of the wilderness of the Red Sea," etc. (Exod. 13:17). Here God led the people about, away from the direct road which He originally intended, because He feared they might meet on that way with hardships too great for their ordinary strength; He took them by another road in order to obtain thereby His original object. In the same

manner God refrained from prescribing what the people by their natural disposition would be incapable of obeying, and gave the above-mentioned commandments as a means of securing His chief object, viz., to spread a knowledge of Him [among the people], and to cause them to reject idolatry. It is contrary to man's nature that he should suddenly abandon all the different kinds of Divine service and the different customs in which he has been brought up, and which have been so general, that they were considered as a matter of course; it would be just as if a person trained to work as a slave with mortar and bricks, or similar things, should interrupt his work, clean his hands, and at once fight with real giants. It was the result of God's wisdom that the Israelites were led about in the wilderness till they acquired courage. For it is a well-known fact that travelling in the wilderness, and privation of bodily enjoyments, such as bathing, produce courage, whilst the reverse is the source of faint-heartedness: besides, another generation rose during the wanderings that had not been accustomed to degradation and slavery. All the travelling in the wilderness was regulated by Divine commands through Moses; comp. "At the commandment of the Lord they rested, and at the commandment of the Lord they journeyed; they kept the charge of the Lord and the commandment of the Lord by the hand of Moses" (Num. 9:23). In the same way the portion of the Law under discussion is the result of divine wisdom, according to which people are allowed to continue the kind of worship to which they have been accustomed, in order that they might acquire the true faith, which is the chief object [of

God's commandments]. You ask, What could have prevented God from commanding us directly, that which is the chief object, and from giving us the capacity of obeying it? This would lead to a second question, What prevented God from leading the Israelites through the way of the land of the Philistines, and endowing them with strength for fighting? The leading about by a pillar of cloud by day and a pillar of fire by night would then not have been necessary. A third question would then be asked in reference to the good promised as reward for the keeping of the commandments, and the evil foretold as a punishment for sins. It is the following question: As it is the chief object and purpose of God that we should believe in the Law, and act according to that which is written therein, why has He not given us the capacity of continually believing in it, and following its guidance, instead of holding out to us reward for obedience, and punishment for disobedience, or of actually giving all the predicted reward and punishment? For [the promises and the threats] are but the means of leading to this chief object. What prevented Him from giving us, as part of our nature, the will to do that which He desires us to do, and to abandon the kind of worship which He rejects? There is one general answer to these three questions, and to all questions of the same character: it is this: Although in every one of the signs [related in Scripture] the natural property of some individual being is changed, the nature of man is never changed by God by way of miracle. It is in accordance with this important principle that God said, "O that there were such an heart in them, that they

would fear me," etc. (Deut. 5:26). It is also for this reason that He distinctly stated the commandments and the prohibitions, the reward and the punishment. This principle as regards miracles has been frequently explained by us in our works: I do not say this because I believe that it is difficult for God to change the nature of every individual person; on the contrary, it is possible, and it is in His power, according to the principles taught in Scripture; but it has never been His will to do it, and it never will be. If it were part of His will to change [at His desire] the nature of any person, the mission of prophets and the giving of the Law would have been altogether superfluous.

98 v התכלית / השלישית מתכליות השבת כדי שירחב לבבכם לידיעה כי אני ה' מקדשכם כפי מה שביארנו בספר "אלכפאיה" 20:

לב

(ד) ויעשהו עגל מסכה וג'. מן הסתמי כך בקשו ממנו ומסורת מאת אבא מרי ז"ל שזה מפני שהיו אדוקים בסברה של אצטגנתים שהיציאה (ממצרים) היתה ב(זמן) עליית (מזל) שור³ או כיוצא בזה מן הדמיונות בגזירות הכוכבים המסתעפות מן עבודה זרה; ומאמרם אלה אלהיך ישראל וג' או מפני שהאמינו בהשפעת מעלת (מזל) שור ביציאתם שהוא (כלומר העגל) הסמל או הדגומא לרוחניותו לפי מה שאמר אבא מרי ז"ל או מפני שחל בו ענין מלפניו יתעלה⁴ כמו שאמר ר' סעדיה ז"ל; ולו פירוש בביאורו שיש בו די והותר ליתן טעם לבקשתם אלהים במקום משה ובקשתם כך מן אהרן דוקא ושאר המעשה; ותמציתו לפי מטרותנו שהיו מחכוונים לשלימות בתורה ושיוין דעות בדת ומשה היה מדריךם בזה ומורה להם את הדרך מאתו יתעלה וכאשר בושש לבוא היו סבורים שנסתלק ואין בהם כח בעצמם ולא שלימות התורה ולכן ראו ברוע דעתם לחזור לדרך עבודה זרה שהיו מכירים אותה וסרו ממנה כדי שלא ישארו נעזבים בהעדר מהם מצבם הראשון מבלי להשיג את מטרותם השגה שלימה; זו היתה דעת (אותם האנשים) ביניהם (אשר היו) מבקשים אלהים אחרים [אשר] ילכו לפניהם ומחשבתם זו הוציאה את הפירות אשר הוציאה; ואין זה רחוק ואינו יוצא מכלל מה שהזכיר ר' סעדיה ז"ל וכך היה אומר (גם) ר' אברהם החסיד ז"ל: (ו) וידבר ה' וג' מאמרו שחת עמך ולא אמר "עמי" מפני שהיחס שלהם אליו יתעלה כדי שיהיו נקראים "עמו" הוא בסיבת עבודתם לו [יתעלה] בלתי זולתו כי כל אומה שעובדת ליראתה תתיחס אליה כמו שנאמר במואב עם כמו ש⁵ וכאשר עבדו לזולתו הסיר מהם (ה') יתעלה את אותו השם כמו שנתבאר בלשון הושע לא עמי אתם⁶ ומאמרו יתעלה לו (למשה) עמך כלומר "האספסוף וההמון אשר היית אתה מטפל בהם" רמו לפחיתות יחסם אליו יתעלה; (זו היא דעתי אני בזה) ומה שאמרו אחרים בזה נמצא במקומם (בפירושים הם): (ט) מאמר עם קשה ערף השאלה כי מי שפונה ממגמת פניו הראשונה אל זולתה קפיצו וגידיו הוא רכים הם ומי שאוחזת אותו (מחלת) הצפדת בגופו וכיוצא בה יתקשה עורפו (ו) יקשה עליו לגטות ולהכפף לכן הושאל להם (שם עם קשה ערף) מפני שלא נטו מגילולי מצרים⁷ שידעו וגדלו עמהם אל דרך יחוד השם שנעתקו אליה אלא נרתעו לאחוריהם לחזור אל האמצעיים (בעבודה) שהורגלו בהם וזולת זה כל כך קשה עליהם שאמרו קום עשה לנו אלהים וג'; כוונת פירוש

19° כ"י: "לתתפרגון" (בהוספת גו"ן גם כאן).
 20 כעין זה הביא המחבר לעיל כ"י, והשוה הערה 60 שם.
 1 השוה בראשית כ"ו כ"ו הערה 35.
 2 הוגה מן "אבאי".
 3 לא נמצא כזה בספרי הרמב"ם שלמנינו. אבל כבר הזכירו ראב"ע בפה"ק "והמבין סוד מלאכת השמים ידע למה צורת עגל"; ובפני
 הארוך, כסוף הקדמתו לפרשה, חזר בו ודחה דעת חכמי המולות "כי המחברת הגדולה לשני העליונים (= שבחאי וצדק) היתה במזל שור".
 4 כ"י "מתל" (והוגה ואין להכיר אם מן "מתל" (= "מתל" או מן "מנול"). ואולי יש לנסח "אלמנול".
 4° הכוונה בזה אינה ברורה לי.
 5 לכאורה נראה לנסח "כאנא קאצדין".

אצל שבת שילפינן גם מושמרו הרי הוא היתר גמור, ודו"ק. ולפי"ו יוכנו דברי דאור החיים, דודאי לא ס"ל דאין מחללין שבת על חיי שעה, דהא וחי בהם כתיב, אלא דס"ל דמטעם "ושמרו" כדי שישמרו שבתות הרבה "א"א לחלל, דהא זה לא יחיה שבתות הרבה, ולכן לחולה כזה מוטב שיאכילנו נבילה ולא ישחטו בשבת, ודו"ק.

ל"ב, א'. קום עשה לנו אלהים גוי' כי זה משה האיש גוי' לא ידענו מה היה לו.

לכאורה הרי זה דבר מתמיה, שזה לא מכבר עמדו ואמרו כולם יחדו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", ותיכף אומרים "קום עשה לנו אלקים"? וכבר ביארו הקדמונים כי כוונתם היחה ליצור מנהיג ומשפיע, עיין מש"כ הרמב"ן, אבל עדיין תמוה.

אבל באמת נראה דאין אנו יורדים לתוך מצבם. הגע בעצמך: עם גדול בן ששים רבוא אנשים מכן כ' ועד בן ס' ועוד הרבה רבואות של נשים זקנים וטף, מחנה של שלשה מליון בני אדם, וכולם עומדים בלא שום משען לחם ומים במדבר וצמאון אשר אין בו מים, הלוא ארו"ל [עירובין דף מ"א ע"ב]: דקדוקי עניות מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונן, וכל שכן כתנאים אלו — הלוא מצב איום הנהו, ומדוע נפלא זאת בעינינו שלא עמדו בנסיון שכזה בה בשעה שכל אחד ידע שהמן יורד עד השתא בזכותו של משה, וכשהראה להם השטן מטתו של משה מי יודע אם יהיה המן למחר ואין שום

שיורי פת בעם כולו, ואין מקום בסמוך לשבור אוכל, והלא מצב הזה על כרחך יעבירם מדעת, וכל אחד מה ישיב לעולליו השואלים לחם ואין, ואי אפשר להמתין עד למחר בשעת סכנה זו, ולפיכך הוכרחו ליצור ממלא מקום משה. ולפיכך כשאמר להם חור להמתין עד למחר הרגוהו, וכן כשאמר אהרן פרקו נזמי הזהב, התפרקו תיכף ונתנו, כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו, ודו"ק¹⁶.

ונמצא לפ"ו שיסוד העגל ויצירתו היה חוסר הבטחון. ונכין בזה דברי הנביא יחזקאל [כ' פ"ג] שאמר: וימרו בי בית ישראל במדבר גוי' ואת שבתותי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם. ולכאורה היכן מצינו שחפץ המקום לכלותם בשביל חילול השבת, והלוא לא מצינו חלול שבת אלא במן ובמקושש, ולא מצינו שחפץ המקום לכלותם אלא בעגל ובמרגלים, אבל חלול שבת לא מצינו בהם¹⁷. אבל לפמ"ש"כ ניחא שפיר, דהרי כבר ביארתי כמה פעמים בספר זה¹⁸ דעיקר נסיון השבת הוא הבטחון, ומהאי טעמא בשבת ראשונה כשהיו במרה הראה להם השי"ת שעי" עץ מר נהפכים המים למתוקים, וגם לכן ענה משה לאוכלי המן "אכלוהו היום", והיינו שעליהם לאכול המן מיד כי זהו עיקר השבת להראות שיהיה לבו בטוח בהנהגת השי"ת, ומכיון שעיקר חטא העגל היה החסרון במדת הבטחון, וכן היה חטא המרגלים ג"כ מצד חוסר בטחון

16. ועיין להלן ריש פרשת פקודי [ל"ח פכ"א] שביאר רבינו מה היחה התשובה על חטא זה.

17. עיין ברש"י ורד"ק שם שפירשו דכוונת הנביא הוא על השבת הראשונה שלקטו את המן, וזה חמוה לרבינו דהא לא מצינו שרצה הקב"ה לכלותם בשביל זה.

18. עיין בפרשת בא [י"ב פמ"ג] ובפרשת בשלח [ט"ו פכ"ה, ט"ז פכ"ה].

וכמו שארז"ל: כי חזק הוא ממנו כביכול וכו', ולכן מכיון שנכשלו ביסוד הבטחון הרי נכשלו בחילול שבת, וכמאמר הנביא יחזקאל, ודו"ק. וע"ע להלן בפסוק י"ט.

ל"ב, א'. וירא העם כי בשש משה.

פירש"י וז"ל: כתרגומו לשון איחור כו' בא השטן וערכב את העולם כו' אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' עיי"ש. הנה בכרכות [דף מ' ע"א] איתא: לית דין צריך בשש. ופירש"י וז"ל: בשש עכוב כמו בושש רכבו וכו'. לכאורה תמוה, אמאי הוצרך להביא מקרא דנביאים שהרי מקרא מפורש הוא אצלנו, וכן באמת פירשו בתר"י שם וז"ל: י"מ מלשון כי בושש משה וכו'. ואפשר מפני שמקרא זה נאמר בעגל ולא רצה להזכירו כשמוצא מקרא אחר מפני שהוא נקרא ואינו מתורגם¹⁹. ואפשר מפני שבפסוק זה הא דרשו רז"ל "בא שש", ואף דגם גבי סיסרא דרשו במדרש [בראשית רבה פרשה י"ח אות ו']: "באו שש", אפשר לומר דכיון דבענינו הביאו רש"י בפירושו, ואילו לגבי סיסרא לא הביאו בפירושו, משמע דאיהו סבר [דהכא] זהו פשוטו של מקרא, ודו"ק²⁰.

ל"ב, ט"ו. ויפן וירד משה מן ההר.

צריך טעם מה שדרגיש הכתוב שפנה משה ברדחו מן ההר. וחזינן שיש בזה כוונה מיוחדת, שהרי במשנר תורה [דברים ט' פט"ו] הדגיש שוב משב רבינו ואמר "ואפן" וארד מן ההר וההר ברער באש וגו', הרי שהשמיענו הכתוב שאע"פ שעדיין היה שם כבוד ה' [שהרי מצינו בפרשת יתרו [י"ט פי"ח]: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ד' באש וגו'] ואף על פי כן פנה משה. וצ"ל דמספר הוא שהלך בודיזות בשליחותו של מקום עד שלא הלך מלפני המקום כתלמיד הנפטר מרבו²¹ אלא פנה ביציאתו, מפני שאמר לו המקום [דברים ט' פי"ב] "קם רד מהר מזה", ודו"ק²².

ל"ב, י"ז. קול העם ברעה.

תרגם אונקלוס ח"ל: קל עמא כד מיבבין. ויונתן הוסיף: כד מיבבין בחדוא קדם עיגלא. [אבל] בירושלמי תרגם "כד מבעשין". ומצינו בערוך ערך "בעש" שכתב וז"ל: חרגום ירושלמי: תתן תתן לו ולא ירע לבבך לא יבעש באפיכון פירוש כמו ולא יבאש עכ"ל, הרי שפירש ברעו מלשון רעת הלב, ודו"ק²³.

ל"ב, י"ט. ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה

19. עיין במגילה [דף כ"ה ע"א] שמעשה העגל הראשון נקרא ומיתרגם ומעשה העגל השני נקרא ולא מיתרגם. ואף שכאן הוא מעשה העגל הראשון, מ"מ נראה כוונת רבינו להוכיח מזה שעב"פ אין להזכירו יותר מן ההכרח.

20. במק"א ציין רבינו שלפי חרגום יונתן בבראשית [ב' כ"ה] מה שכחוב שם "ולא יתבששו" ג"כ מלשון כי בשש משה הוא, ועיי"ש.

21. יו"ד סי' רמ"ב ט"ז: וכשיפטר מלפניו לא יחזיר לו אחוריו אלא נרתע לאחוריו ופניו כנגד פני רבו.

22. במקום אחר ככתביו סיים רבינו ענין זה בסגנון אחר: "נמצא שהולך בשליחותו של בקום ואינו נפטר ממנו", וכנראה כוונתו שכיון שהוא בשליחות המקום א"כ כאילו אינו נפטר מלפניו, והרי הוא עדיין לפניו אע"פ שבמציאות אינו נמצא כאן, ודו"ק.

23. וזה דלא כשאר התרגומים והראשונים שפירשו "ברעה" מלשון תרועה ויבה. ועיין ברבינו בחיי שכתב וז"ל: כי היו מושכין כח מן הכוכב שהוא מאדים ששמו רעה כו' כי הרע נמשך מן הכח הנקרא רעה, ועיי"ש.